

Liliana Segre: nimmar mear asó eppaz

Di Liliana Segre iz a belesa politikerin un iz gekhennt in gántz Beeschlánt z'soina ummana von biane boda hám úbarlebet in Olocausto. Di Segre iz gebortet 'z djar 1930 atz 10 von herbestmánat a Milán bose hatt gelebet pitt soin vatar, Alberto Segre, un soine non. Soi muatar iz gestorbet benn di Liliana hatt njánka gehatt kompirt a djar.

Di famildja vodar Liliana iz gest laica un 'z diarnle hatt darvért z'soina a jüdin lai benn in Beeschlánt soinda auzkhent di ledji razziali von djar 1938 un si iz khent vortgetribet vodar schual bose hatt studjárt.

Benn di persekuzióng von belesan juden izzese gemacht birsrar, 'z djar 43, dar tatta vodar Liliana hatt detzidart zo lugàra soi tochtar kan tschelln boden hám gehólt, nützante valse dokuménnt. Spetar però di taütschan soldàn hám ágeheft zo kontrolàra pezzar di dokuménnt von laüt un alóra dar Alberto Segre hatt vorstánt ke sa soin neméar gest sichar.

'Z diarnle hatt alóra bidar gesek soin vatar atz 10 von kristmánat, benn sa hám provàrt zo vonkiana in Svizzera; atn konfi soinsa però khent augehaltet un inngespèrrt, vornahì a Varese, spetar a Como, un an lestn a Milán.

Atz 30 von kristmánat von djar 1944, benn si hatt gehatt lai 13 djar, di Liliana Segre izzese gevuntet atnan tréno boda iz partirt von binario 21 vodar statzióng vo Milán un hattze gevüart in kámpo vo concentramento vo Auschwitz-Birkenau.

A bóttá geríft 'z diarnle hatt gesek vor da lest bóttá soin tatta, boda iz khent getóatet biane mánat spetar.

A Auschwitz di Liliana hatt gemocht arbatn tage un nacht in a fabrika vo munizióngen pitt ándre simmhundart baibar un diarnen vor mearar baz a djar. Di Liliana gedenkht no haüt biavl si hatt gepainet sèmm: benn si hatt gemocht stian nakhant in fila vor di seletzióng, 'z gerüsta pinn striavan, dar hummar, dar gel stèrn, di laüs un di khelte. Allz ditza iz gánt vürsnen finn in hochnach von djar 45, benn di natzistn hám detzidart zo vüara alle di pridjoniarn in Taütschlánt umbrómm 'z soinda gest ná zo riva di Rüss.

Liliana Segre un soi tatta

In earst von madjo von djar 1945 di Liliana Segre iz khent gelatt gian benn da Roat Armata iz geríft atn kámpo vo Malchov boda si un ándre laüt soin gest khent gevüart.

Von 776 belesan khindar boda hám gehatt mindar baz 14 djar un boda soin khent gevüart in di kemp vo concentramento, lai di Liliana un ándre 24 khindar hám úbarlebet.

Haüt di Segre khempft kontro in diskriminazióngen un vor ditza alle tage vängkse an hauf drohungen. Atz 7 von bintmánat dar prefetto vo Milán hatt asó detzidart zo legase untar skórta. Ditza iz però eppaz boda haüt mochat nèt vürkhemmen un di laüt boda aukhön in a guatz mentsch azpe di Liliana Segre un boda haltn letz di ándarn soinz znichte laüt bode bill speràrn bartn soin hërta mindar in di zukunfft.

E.v.K.

Loavan: eppaz guatz vor laip un seal

Zo heva á, gibe lai zuar: i un dar spórt soin nia gest sovl tschelle. Alz djungar pua, ka schual, vorda hatt ágeheft di ur vo spórt, hánne gemacht fenta z'soina kránkh. Balda iz gest schümma bëttar, únsar profesór hattaz hërta gevüart zo loava auzzalt. Da earst bóttá, hattzmar parírt z'stèrba: 'z izmar neméar khent dar atn, i pinn gest allar bobágl vo gesbitza un pinne hërta bohintart. Darná, hánne gehatt bea in schinkh vor drai tang. Spetar, a fórtza zo loava, iz gánt eppaz pezzar, ma gearn hánne nia geloft. Verte di schual, hattzmar njánka parírt soin bar zo habamar hintargelatt vor hërta ditza gepainega. 'Z iz nèt sovl bide hettat gemacht khumman spórt: i pinn liabar gánt zo sbimma odar au pa pèrge, ma zo loava njánka in an entrüam. Lai dōpo laureàrt, allz in an stroach, izmar khent dar lust zo loava. A tschell dar moien iz gánt zo loava quàse alle tage un hattmar hërta zuageredet zoa azze gea pitt imen, un asó hánne getánt. Hevan bídar á, dōpo sovl djar, iz gest mëchte sber, ma moi tschell hattmar gemacht khummana gech, seánka azze hán geloft vil lesegar baz er, un asó, laise laise, 'z gelóava hattmar ágeheft zo gevàlla, sovl ke i hán nia bídar augehóart. In moien pestn zaitn, pinne gánt zo loava zboa, drai vert atti boch. I hán sinamài geloft drai halbe maratóné, leganteda hërta eppaz mindar baz zboa urn. Est hánne 52 djar un gea zo loava opp un zuar a bóttá atti boch, vor an ur odar mearar, saiz pan summar, saiz in pon von bintar. Moi dokhtur khütt ke i hán 'z hèrtz vonan loavar, un ditza machtme höarn prōpio stoltz. Ma loavan iz nèt lai guat vor in laip, ma vor 'z hirn o. In moinar arbat - i mach in úbarsetzar - khintzmar vür vil vert

zo intzampàra in daz sell maladirate bort bodamar prōprio nèt bill khemmen in sint. Alóra legemar á di schua, spèrr au di tür un gea zo loava, un vorda di khear iz vérté, iz sichar ke, allz in an stroach, izmar khent in sint prōprio daz sell bort bodamar hatt gemengt. Balde pinn nervosat, zorne odar nidargeslakk, geade zo loava un darná di bëlt iz bídar a pòst. Balde hán an probléma, geade zo loava un vinn hërta a solutzióng. Únsar hoachebene iz idéal zo loava: 'z soinda sovl begela boda gian au un nidar pa bisan un beldar, ma nia kartza stikhl. Loavan asó iz lüstegar un gesúntar, ombrómm 'z izta mearar bëkslom alz atti pōnegen beng vo dar ebene. Ania glaz mage loavan un iz nia kartza spet zo heva á. Lai berda hatt probléma pinn schinkh, pinn khnia, pinn rukkn odar pinn hèrtz schóllatzen ren pinn dokhtur. Daz bichtegarste, allz ummaz, iz hevan á laise laise, ána zo úbartráiba, gebante in laip di zait zo gebenase. Balamáng ania glaz bart vennen di begela boden geválln daz peste un in djüst ritmo zoa nèt zo darmüadase kartza vil. Ma tarftze höarn frei zo loava balma hatt lust. Lai asó 'z gelóava macht luste un khostet biane fadige, ándarst khintz z'soina an ándra arbat boda macht strèss. Disa iz di resóng ombrómm vil laüt boda hevan á zo loava, höarn au dōpo biane zait.

Paolo

Vor zboa auzlegom boda spèrrn, drai tüan offe

Pittn Ándarhailegen dar Dokumentationszentrum Lusérn, azpe alle djar, hatt augespèrrt soine auzlegom. In dise simm mánat in musèo soinda inngánt mearar baz zbölftausankh laüt; vo dise, 1.587 hám gemak höarn a relatióng úbar Lusérn, soine burtzan, soi stórdja un soi kultür; alle dise soin khennt gevüart in Haus von Prúkk o, un epparúmmaz hatt gesek di Pinakoték Rheo Martin Pedrazza o. Vo dise, achtza gruppi boda soin zuarkhennt hám gehatt

alz muatarzung da taütsch zung: achte soin khennt vo dar províntz vo Poatzan, sibane von Taütschlánt un drai von Österaich.

Von zbölftausankh laüt, driatausankh soinz gest khindar boda hám nicht gezalt un 1.780 hám gehatt di Guest Card Trentino.

Ma vor a stadjóng boda ríft, an ándra boróatette zo tüana offe, un asó sebar bazta bart opfarn dar musèo vo Lusérn an ándar djar. Di auzlegom boda bartn

khemmen gemacht bartn soin drai un alle drai bartn hám eppaz bodase bart pintn: 'z lem atti Alpen. Da earst bart zoang bia di laüt von Alpen hám augemacht soine haüsar; zo tüana ditza bartnda soin zboa bichtege arkitétt azpe dar Festi (TN) un dar Aspesi (FI) boda, pittar hille vo mearare istituzióngen, azpe di università vo Firenze, bartn boróatn di auzlegom. D'ándar bart gedenkhan an groazan fotógráfo, Flavio Faganello, boda hatt abegenump pitt soin

fotoaparàtt 'z lem von laüt von pèrng. Da lest bart ren von gróazarste un stercharste vich

boda di laüt von pèrng magatn bokhennen in pa balt: dar per. Alle dise auzlegom bartn offetüan

an ándar djar, menta von Oastarn, atz draitzane von abrel (aprile).

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Bichtege schraibar: di prüadar Strugatsky

Bele soinz di earstn sachandar bodaz khemmen in sint azma redet vo "fantascienza"? Miar khemmemar in sint di stèrn Schiff odar di lasersbèrtar vo Star Wars, dar kompiüter Hal von film vo Kubrik odar di bürm vo Dune. Sichar squàse niamat, da in Beeschlánt odar in ándre stattn aft disa sait vodar bëlt, bart rispündarn ke daz earst sachan boden khinnt in sint soinz zboa prüadar, Arkady un Boris Strugatsky.

Azze machat da gelàichege vorsch durch in Russia di sachandar gianatn ándarst. Durch sèmm, vor alle, di libadar von prüadar Strugatsky soin bichtegar un geválln mearar baz alle di ándarn arbatn vo "fantascienza" gilekk panándar.

Ma umbrómm durch sèmm soinsa gikhennt asó vil un da kan üs bintsche nicht?

Zo magaz vorstian mochtma khön ke se hám geschribet soine libadar in da sell zait boda George Orwell hatt girüaft "Cold War" ("Khaltz Kriage" "Guerra Fredda") un di prüadar Strugatsky, lebante durch in Urss, beratn nèt gest asó frei zo schraiba allz daz sell bosa hebatn gibóllt. Sa soin gest guat zo tüanz gelàich, lugàrante bazza hám pensàrt in di stórdje asó nidar táf ke di sellnen boda hám gimocht zornirn baz auzzodrukha un baz nèt, soin nia gest guat zo venna eppaz vordrent zo magaze kondanàrn. Vil vert hámza gimocht hakhan

tökkla stórdje vor di "tschensúra" ma di zboa prüadar soin hërta gest guat nèt zo khemma gizoaget azpe khempfar von redjime. Asó soinsase inngirüdet in a strámbata positióng, sa hám asó givolget in redjime ke sa hám nèt gimak khemmen vorkhoaft da kan üs azpe "martiri" vodar Fraihait un darná hámza nèt givolget ginümma zo khemma auzgintützt azpe propagánda vor in redjime boda hatt gischafft in Urss. Asó soine libadar soin gístánt gidrukht un auzgètt lai durch sèmm.

Eppaz iz gibèkslt 'z djar 1980 balda dar redjista Andrey Tarkovsky hatt givintzart an prais a Cannes pinn film "Stalker", ginump vonan libar von prüadar Strugatsky. Vo sèmm vür soinda khennt auzgètt in Beeschlánt lai 9 libadar. Dar lest iz khennt gidrukht 'z djar 1989 un dena, vor ándre 30 djar, bídar nicht izta khennt úbarsetzt. Sidar 'z djar 2016 durch in Russia soinsa ná zo lega panándar un zo drukha da gántz arbat von prüadar Strugatsky asó azpesase hám gischribet se, ena alle di tschensüre gibóllt von redjime von Urss. Disa groaz arbat hatt inngivánk di khlumman verlagen von Beeschlánt o un asó hámza bídar ágiheft zo úbarlegase belesch un auzzodrukhas. Dar lest libar hoazt "La chiocciola sul pendio" von "Carbonio editore".

Rodolfo

